

Міністерство освіти і науки України
Глухівський національний педагогічний університет
імені Олександра Довженка

Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України
Інститут соціальної та політичної психології НАПН України
Київський університет імені Бориса Грінченка
Національний університет «Києво-Могилянська академія»
Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка
Відділ освіти Глухівської міської ради
Відділ освіти Глухівської районної державної адміністрації

ЗБІРНИК СТАТЕЙ

*VI Всеукраїнської науково-практичної
інтернет-конференції*
**«АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ
ПРАКТИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ»**

Глухів
(20–21 лютого 2020 року)

Рекомендовано до друку кафедрою психології та соціальної роботи (протокол № 6 від 13.01.2020 р.) та радою факультету початкової освіти (протокол №6 від 22.01.2020 р.) Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

Редакційна колегія:

Н. М. Льбіна – кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

Л. М. Коробка – кандидат психологічних наук, доцент, старший науковий співробітник, завідувач лабораторії психології мас і спільнот Інституту соціальної та політичної психології НАПН України;

В. М. Поліщук – доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології особистості та соціальних практик Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка; професор кафедри психології Національного університету «Києво-Могилянська академія»; Заслужений працівник освіти України;

О. П. Сергєєнкова – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології особистості та соціальних практик Інституту людини Київського університету імені Бориса Грінченка;

В. М. Чернобровкін – доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Національного університету «Києво-Могилянська академія».

Відповідальні за випуск:

А. В. Журавель – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка;

О. В. Зінченко – кандидат психологічних наук, старший викладач кафедри психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.

П 69 **Актуальні проблеми практичної психології** : збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції (Глухів, 20-21 лютого 2020 року) / Міністерство освіти і науки України, Глухівський НПУ ім. О. Довженка [та ін.]; [ред. кол. : Н. М. Льбіна, Л. М. Коробка, В. М. Поліщук, О. П. Сергєєнкова, В. М. Чернобровкін]; відп. ред. Н. М. Льбіна. – Глухів : Глухівський НПУ ім. О. Довженка, Вінниченко М. Д. Суми, 2020. – 232 с.

У збірнику опубліковані статті VI Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції «Актуальні проблеми практичної психології», яка відбулася на кафедрі психології та соціальної роботи Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка 20-21.02.2020 року.

Публікації, як правило, подаються в авторській редакції.

Відповідальність за достовірність поданої інформації покладається на авторів.

УДК 159.98(08)

© Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка, 2020

© Вінниченко М. Д., 2020.

ISBN 978-966-1569-33-7

ЗМІСТ

Частина I.

ПСИХОЛОГІЧНА ПРОБЛЕМАТИКА НАУКОВОГО ДОРОБКУ ПРАЦІВНИКІВ ВИЩОЇ ШКОЛИ, ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ, СОЦІАЛЬНИХ ПЕДАГОГІВ (ОДНООСІБНІ НАУКОВІ ПРАЦІ ТА У СПІВАВТОРСТВІ)

Бірюк Л. Я., Пішун С. Г. Мотиваційно-адаптаційні складові психологічної готовності вчителів до професійної діяльності.....	7
Встрова О. Д. Структурні компоненти готовності майбутніх соціальних педагогів до взаємодії сім'ї та школи в роботі з обдарованими дітьми молодшого шкільного віку.....	12
Вінник Н. Д., Васильєв О. О. Психологічні дефініції культури: особистісна, професійна, духовна.....	18
Власенко І. А., Догарь О. Р. Психологічні особливості переживання особистістю кризи середнього віку	22
Гальченко В. М., Литвин В. А. Розвиток пам'яті старших дошкільників засобом ейдетики	27
Єгорова К. Г. Особливості психічного розвитку дітей молодшого шкільного віку з дитячим церебральним паралічем у соціально-реабілітаційній роботі майбутніх соціальних педагогів/соціальних працівників в інклюзивному середовищі	31
Журавель А. В. Психологічна підготовка студентів-психологів до побудови професійної кар'єри.....	36
Зінченко О. В. Психологічні особливості явища інтернет-фейків	42
Гльїна Н. М. Мобінг як патологічна форма професійних деструкцій у педагогічному колективі закладу вищої освіти.....	47
Кабиш М. Ю. Формування стилістичної компетентності учнів як проблема психолого-педагогічного дослідження.....	52

Калішук С. М. Динаміка «картини світу» майбутнього психолога-консультанта: алгоритм експрес-діагностики та трансформації.....	58
Капоріна О. В. Професійне вигорання педагога: ознаки, причини, способи подолання.....	62
Корнієнко Т. М. Формування психологічної готовності майбутніх соціальних працівників до роботи з бездомними.....	67
Коробка Л. М. Підвищення толерантності до інакшості в контексті проблеми протидії стигматизації в різних суспільних середовищах	72
Курант О. Є. Особливості застосування коучингового підходу у професійній діяльності соціального працівника	77
Кутішенко В. П. Старість як період мудрості і духовного просвітлення людини.....	83
Мисник С. О. Особливості мотиваційних пріоритетів сучасних дітей молодшого шкільного віку.....	87
Мищенко-Дрючило В. М. Психологічний зміст феномену покликання.....	93
Назарова І. М. Ігри у роботі з дітьми дошкільного віку, що мають фонетико-фонематичне недорозвинення мовлення.....	98
Петренко О. Ю. Діагностичне дослідження дітей, що мають розлади аутистичного спектра	103
Петрикей О. О. Психологічне забезпечення підготовки спортсменів як проблема сучасної психології спорту	108
Подшивайлов Ф. М., Подшивайлова Л. І., Данилейко В. В. Аналіз особливостей зв'язку стилю лідерства в сім'ї та мотивації досягнень студентів	114
Полішук В. М. «Актуальна наукова проблематика» як пізнавальний феномен	121
Полішук С. А. Конструктивна поведінка у критичних і надзвичайних ситуаціях	127

«АКТУАЛЬНА НАУКОВА ПРОБЛЕМАТИКА» ЯК ПІЗНАВАЛЬНИЙ ФЕНОМЕН

Виокремлено, як приклад, провідні критерії життєвого феномена «актуальна наукова проблематика». Визначено пізнавальні бар'єри, які знецінюють або посилюють функціональну значущість будь-якої галузевої теоретико-практичної проблематики.

Ключові слова: *актуальна наукова проблема, методологема, пізнавальний бар'єр.*

Актуальна наукова проблема – це усвідомлена необхідність об'єктивного пізнання (наукового відкриття) в людини чи соціальних спільнот у конкретній сприятливій (несприятливій) соціальній ситуації розвитку 1) різнопланових функціональних смислів, або системних характеристик, «*нової*» (досі «*невідомої*») *життєвої якості* (соціально-економічної, політичної, психологічної тощо) або 2) досі «*невідомих*» таких смислів уже у «*відомої*» *життєвої якості* з реальною можливістю з'ясування її прогресуючого чи регресуючого впливу (детермінанти; констатація; прогнозування) передусім на процес і результативність індивідуальної особистісно-професійної самореалізації, рівень індивідуальної соціальної захищеності, що, зрештою, визначає громадянський спокій, національну безпеку країни.

Результативне дослідження актуальної наукової проблеми передбачає комплексне інформаційне відображення цих смислів у трьох історичних хронологічних площинах «минуле – теперішнє – майбутнє», де останній площині («майбутнє») належить вирішальна прогностична роль у розробленні новітніх фундаментальних та прикладних тематичних технологій з метою їх теперішнього і потенційного результативного застосування на основі конкретного індивідуального чи групового соціального запиту.

У зв'язку з цим, у дослідницькій діяльності варто дотримуватися принаймні наступних *методологічних настанов (методологем)*:

1. Сконцентруватися *на одній* дослідницькій тематичі, – тобто обрати першочергові пошукові пріоритети, абстрагувавшись від інших (менш важливих), що дозволяє забезпечити цілісність дослідницької процедури, а, значить, визначити методологію дослідження та узгодити логістику його етапів.

Визначатися з такими прерогативами допоможе дослідницька гіпотеза, пошукове значення якої останніми роками стало явно припинуватися. Однак, це – 1) конкретний історично апробований пізнавальний орієнтир, без якого наукова праця втрачає свій сенс через сумніви у науковій достовірності отриманих результатів, 2) «пізнавальна візитівка» (маркер), що забезпечує наукову працю від спрощеності та декламаційності, 3) сутність наукової концепції, завдяки чому, в свою чергу, перевіряється життєдайність сформульованих методологічних положень, а процес дослідження є організованим і коректним, тому одержані емпіричні дані претендують на достовірність; 4) структурний елемент наукової теорії, завдяки якому на основі фактичного матеріалу виробляється структурований план наукової діяльності, внаслідок чого здійснюється висновок про існування зв'язків між явищами або причинами явища (важливо, що такий висновок завжди має піддаватися сумнівам, позначаючи можливість для нових наукових розвідок, тим самим продовжуючи процес постійного вдосконалення «відкритого знання», і, зрештою, розширює пізнавальні перспективи досі «невідомого знання»), 5) провідна стратегічна ідея дослідження, яка спрямована на розв'язання конкретного завдання, де повинні виразно проглядатися вихідні пізнавальні положення, що потребують перевірки, підтвердження, аргументації, які, як наслідок, перетворюються у достовірне знання (теорію), які можна доступно викласти, застосувати, змодельувати та спрогнозувати.

2. Сформулювати зрозумілу *для себе* дослідницьку тематику (об'єкт і предмет дослідження), розв'язання якої вдосконалює, розвиває, увиразнює *свій* життєвий простір (матеріальний, інтелектуальний тощо), а значить, життєвий простір інших громадян з відповідними оптимістичними розвивальними перспективами.

Для цього варто (зобов'язані!) орієнтуватися у споріднених дослідницьких темах задля уникнення їхнього паралелізму, дублювання

та одноманітності змісту, уникати називати об'єктом чи предметом дослідження суб'єктів соціального процесу (учнів, студентів, учителів, батьків, дидактичні чи технічні засоби навчання, навчальне обладнання тощо).

Наступний пошуковий крок – це окреслення у руслі доказових тактичних завдань його досягнення (логістика) потенційного результату, для унаочнення якого необхідно розробити проектну структурно-функціональну модель предмета дослідження, доцільність якої виявиться у впровадженні змістовних технологій (програми, методики, системні методичні рекомендації), ефективність яких пролонговано, а не ситуативно, перевірена на експериментальних і контрольних вибірках.

3. Змодельовати зміст *проблематики* (як приклад: математичне моделювання – це конструювання наявного і перспективного змісту проблеми за правилами формальної системи з допомогою математичних операцій), що дозволить перевірити задекларовану теоретико-емпіричну спроможність своєї теорії про шляхи її розв'язання, забезпечить збір нової інформації, виокремить приховані суперечності, які виявляються з часом, створить цілісну картину досліджуваного предмета у системі різнопланових чинників впливу, а головне – унеможливить формулювання деклараційних узагальнень.

Результативній теоретико-прикладній реалізації цих та інших методологем у визначенні та розробленні дійсно актуальної («нагальної») життєвої проблематики перешкоджає низка суб'єктивних чинників як вагомих *пізнавальних бар'єрів* у науковому пошуці, зокрема:

1. Відвертий дослідницький крен у «теоретизування проблеми» без належних емпіричних розвідок.

Як наслідок, отримані висновки є споглядальними, – тобто вони не відображають достовірність отриманої теоретико-емпіричної інформації. Характерно, що тут, як «форма самозахисту», часто використовується стандартний вислів типу «*надійність* і вірогідність результатів дослідження забезпечувалася використанням *надійних* і валідних діагностичних методик, поєднанням якісного і кількісного аналізу емпіричних даних, репрезентативністю вибірки

та застосуванням методів математичної статистики із залученням сучасних програм оброблення даних», який дійсно є змістовним, але у цій ситуації уже попередньо суперечливим зокрема через такі питання: 1) яке смислове поєднання двічі вжитого слова «надійність»? 2) у чому полягає сутність аргументації, що використання статистичних методів та «...сучасних програм...» дійсно є доцільним?

2. Низький методологічний дослідницький рівень, що виявляється у відсутності авторської позиції (концепції) щодо власного ставлення до дослідницької проблематики, внаслідок чого свої висновки формулюються з посиланням на вже відомі узагальнення у їхній дослідницькій площині (знову-таки, попередньо відомій). Зрозуміло, що такі «новітні узагальнення» лише ускладнюють розуміння проблеми, формуючи у нового покоління дослідників хибні уявлення про стан її «недостатнього розроблення», що виявляється у різноплановому дублюванні її смислових аспектів, що насправді є синонімічним повторенням.

3. Некоректне використання методів математичної статистики.

Застереження: 1) не потрібно «віддавати данину соціальній моді»; 2) не може бути «статистики» «заради статистики».

Дійсно, математичне вивчення зв'язків і залежностей у життєвих явищах дійсно є виправданим та дієвим, коли базується на якісному аналізі, – тобто математичні методи не потрібно протиставляти іншим методам якісного аналізу, а, отже, підмінити такий аналіз (наприклад, ніколи не втратить своєї результативності тривале природне спостереження). Крім того, відбувається підміна якісного аналізу кількісними даними, які до того ж можуть розглядатися поза контекстом вікових та індивідуальних особливостей людини чи різнопланових соціальних впливів. Так, використовуючи коефіцієнти Дж. Стьюдента, П. Пірсона, в авторів часто відсутніми є навіть спроби з'ясувати «у чому ж полягає сутність встановлених переваг порівняно з попередніми даними» (або: «на які саме показники, наприклад, вікового розвитку впливають зафіксовані зміни?»). Типовою помилкою є використання недоказових (суб'єктивних) інтервальних шкал, тоді як у психологічній проблематиці повинні домінувати порядкові шкали.

4. Розповсюдженою стала ситуація «валового» дослідження (наприклад, наукові розвідки у руслі «Я-концепції», які буквально заповнили своїми теоретичними тлумаченнями пошукове поле, чи вивчення особистісних взаємин).

На його пізнавальному тлі без належної дослідницької уваги залишилися архіважливе експериментальне вивчення психічних станів, процесів, емоційно-почуттєвої сфери, індивідуально-типологічних особливостей, які є необхідними передумовами для завершеного вивчення іншої будь-якої психологічної проблематики. Практично відсутніми є тематичні теоретико-емпіричні дослідження про відчуття, волю, характер, уяву. Потребує вивчення вікова динаміка структур психіки, розвиток особистості у *вузьких вікових інтервалах* як відображення внутрішньої логіки розвитку на тлі загальних пізнавальних тенденцій окремих вікових періодів (дошкільного віку, молодшого шкільного, підліткового тощо).

5. Обмаль досліджень, присвячених психологічному обґрунтуванню змісту освіти (концепції навчання) у загальноосвітній школі; вищій школі з її актуальною проблематикою «розвивального навчання» у ситуації «традиційної історичної свободи» науково-педагогічного працівника і студента, що мотивує до розвитку і саморозвитку; встановленню психологічних особливостей вікового розвитку на основі його зіставлення з конкретними віковими інтервалами.

6. Догматизм (як приклад, розглянемо методологічний догматизм).

Якщо у радянський період методологічні основи досліджень були своєрідною клятвою на вірність політиці партії (КПРС), то зараз таке виявляється здебільшого з кон'юнктурних міркувань у посиланнях на Закони про освіту, інші урядові чи відомчі акти та документи. Типовою закономірністю в актуалізації проблеми є судження про «складні соціально-економічні, соціально-психологічні проблеми, які склалися в країні»; розміщення положень без конкретної наукової інформації (наприклад: «загальні закономірності психічного розвитку», «всебічний і гармонійний розвиток особистості», «особистість як активний суб'єкт діяльності», «про місце і роль історичного досвіду в розвитку наукових знань» тощо). Отож, на зміну старому догматизму, який базувався на засиллі в науці марксистської ідеології,

нетерпимості до інакомислення, абсолютизації класової необхідності, замовчуванні болісної навчально-виховної проблематики, приходиться *новий догматизм*, який під гаслом «новітніх освітніх ідей», відзначається декларативним спрямуванням, і, як в попередньому випадку, спрямований на кон'юнктуру і авторитаризм, що зрештою формує в освітянина «буденну підневільну свідомість», дуже далеку до свідомості вільного громадянина.

7. Поверховий, споглядальний огляд першоджерел, що виявляється в уникненні «болісної проблематики», критичного аналізу інших теоретичних концепцій. Як наслідок: 1) фігурують формулювання типу «уточнення», «поглиблення», «розширення», в яких відсутня конкретне смислове наповнення (замість цього, пропонується означені «болісні грані» розглядати у контексті майбутніх досліджень); 2) у виробленні власної теоретичної позиції бувають посилання на авторів, які дотримуються діаметральних тематичних уявлень; 3) відсутні найменші сумніви у достовірності своїх результатів і висновків (приклад: формулюється вислів «ймовірність наукових результатів і висновків забезпечена методологією вихідних позицій дослідження», але при цьому немає вказівки на цю диво-методологію, яка забезпечує «абсолютну істину», якої, в свою чергу, як відомо, немає апіорі).

8. Незрозумілість дослідницьких узагальнень, які повинні бути логічним вінцем наукової праці. Частими є випадки, коли такі узагальнення є очевидними, загальновідомими і не потребують ніяких доведень. Це також деклараційні судження, де відсутня будь-яка конкретика, наприклад: «нами розкрито склад і структуру міжпредметних зв'язків... (про який склад і структуру йдеться?); «встановлено дидактичні умови» (які умови? в чому їх сутність?); «розроблено шляхи (які шляхи?) підвищення (якого підвищення?) пізнавальної активності студентів»; «психолого-педагогічні умови...» (які?).

У цьому руслі часто використовуються формулювання типу «на засадах комплексного підходу», «системного підходу» без будь-якого пояснення специфіки такого «підходу» у конкретному випадку. Неприпустимо в якості узагальнень, які претендують на повідомлення чогось принципово нового, пропонувати «методики вивчення навчальних курсів чи окремих теми», «системи вправ», «систему завдань для контролю та самоконтролю знань тощо».

Виходить, що сучасна психологічна проблематика має виразну кризову симптоматику у ситуації різнопланових соціальних викликів і загроз, у зв'язку з чим вища освіта має оперативно реагувати на них, як мінімум, двома способами:

1) підготовка відповідних фахівців (як приклад: кафедра психології особистості та соціальних практик. – КУ ім. Бориса Грінченка);

2) розроблення тематичних «антикризових» соціальних технологій для ситуацій функціональної напруженості, екстремальних і надзвичайних ситуацій на основі реального соціального запиту.

Висновки:

1. Ігнорування в повсякденній професійній дослідницькій практиці базових методологем «актуальної проблематики» обов'язково призводить до продукування «книжкового знання» – догматичного, спрощеного («примітивного»), компілятивного, яке, у свою чергу, закономірно стане інформаційною основою для формулювання наступної схожої «проблеми», актуальної хіба що в уявленнях її автора, і, зрештою, до усталеної дискредитації наукового психологічного знання.

2. Будь-яка актуальна психологічна проблематика має результативні перспективи свого доказового розв'язання лише тоді, коли вивчається у руслі об'єктивного адресного вікового та соціумного місцезнаходження особистості у системі її життєвого шляху.

Поліщук С. А.

УДК 159.922

КОНСТРУКТИВНА ПОВЕДІНКА У КРИТИЧНИХ І НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Здійснено оглядово-критичний аналіз психологічних термінів «критична ситуація», «надзвичайна ситуація», «конструктивна поведінка» (базовий зміст).

Ключові слова: критична ситуація, надзвичайна ситуація, конструктивна поведінка, фрустраційна поведінка.